

รายงานฉบับสมบูรณ์
โครงการผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาไก่พื้นเมืองสำหรับเกษตรกรในชนบท
ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

Outcome of Thai Indigenous Chicken Development of small-scale
Farmer in Northeastern Region on the Past

คณะผู้วิจัย

รศ.ดร.สุจินต์ สิมาร์กษ์

ดร.วิเชียร เกิดสุข

อาจารย์วัชรพร เกิดสุข

นายภัทรพงษ์ เกริกสกุล

มกราคม 2550

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

รายงานฉบับสมบูรณ์
โครงการผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาไก่พื้นเมืองสำหรับเกษตรกรในชนบท
ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

Outcome of Thai Indigenous Chicken Development of small-scale
Farmer in Northeastern Region on the Past

คณะผู้วิจัย

รศ.ดร.สุจินต์ สิมารักษ์

ดร.วิเชียร เกิดสุข

อาจารย์วชิราพร เกิดสุข

นายภัทรพงษ์ เกริกสกุล

.O
.B	1322 0287
.I	1644 0569

มกราคม 2550

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สัญญาเลขที่ RDG4820045

รายงานฉบับสมบูรณ์
โครงการผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาไก่พื้นเมืองสำหรับเกษตรกรในชนบท
ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

Outcome of Thai Indigenous Chicken Development of small-scale
Farmer in Northeastern Region on the Past

คณะผู้วิจัย

รศ.ดร.สุจินต์ สีมารักษ์

ดร.วิเชียร เกิดสุข

อาจารย์วัชรพร เกิดสุข

นายภัทรพงษ์ เกริกสกุล

สังกัด

คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

(ความเห็นในรายงานฉบับนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทสรุปผู้บริหาร

การศึกษาค้นคว้าผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาไก่พื้นเมืองสำหรับเกษตรกรในชนบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดำเนินการตรวจสอบด้วยวิธีการ 3 วิธีการคือ การสัมภาษณ์กลุ่มย่อย การใช้แบบสอบถามรายครัวเรือน(ปลายเปิดและปลายปิด) และการสังเกตจากพื้นที่ศึกษาของนักวิจัย วิธีการที่ใช้ต่างให้ข้อมูลตรงกันส่วนใหญ่ เป็นการยืนยันผลที่ชัดเจน จากการศึกษาพบว่า ทั้งในอดีตและปัจจุบัน รูปแบบและวิธีการเลี้ยงไก่พื้นเมืองไม่มีความแตกต่างกัน แม้ว่าจะมีการส่งเสริมใน 5 รูปแบบคือ 1) การจัดตั้งกลุ่ม 2) การฝึกอบรม 3) การสนับสนุนด้านการเงิน 4) การแจกหรือให้เปล่า และ 5) การศึกษาดูงาน

สาระของการส่งเสริมที่ผ่านมามีระยะเวลา 20 กว่าปีที่รัฐบาลและหน่วยงานวิชาการต่างๆ ได้สนับสนุนหรือกระตุ้นการเลี้ยงไก่พื้นเมือง มุ่งเน้นการถ่ายทอดเทคโนโลยีเป็นส่วนๆ ได้แก่ ได้แก่ อาหารและการให้อาหาร การป้องกันและรักษาโรค พันธุ์ การปรับปรุงพัฒนาสายพันธุ์ และการฟักไข่ รวมถึงการจัดการโรงเรือน ผลปรากฏว่า เกษตรกรยอมรับเทคโนโลยีและวิชาการเหล่านั้น ในช่วงที่มีโครงการดำเนินการอยู่ ภายหลังจากที่โครงการฯ สิ้นสุดลง เกษตรกรได้ปรับวิธีการเลี้ยงไก่พื้นเมืองให้เข้ากับบริบทของตนเองเช่นในอดีตที่เคยปฏิบัติ อาทิเช่น โครงการฯ มีการแจกอาหาร เกษตรกรก็จะให้อาหารผสมหรือหัวอาหารให้กับไก่ของตนเอง แต่เมื่อโครงการฯ หดไป เกษตรกรจะปรับรูปแบบการเลี้ยงกลับมาเป็นเช่นเดิมที่เคยปฏิบัติคือ ปล่อยให้ไก่หาอาหารกินเองตามธรรมชาติ และมีหัวน้ำข้าวเปลือกหรือข้าวสารให้ไก่พื้นเมืองในตอนเช้าและหรือตอนเย็นเท่านั้น หรือการที่หน่วยงานทางภาครัฐหรือสถาบันการศึกษาได้เข้ามาส่งเสริมหรือพัฒนาเทคนิค และ/หรือ โปรแกรมการให้วัคซีน ในระยะแรก มีการแจกวัคซีนหรือทำวัคซีนให้กับไก่พื้นเมืองของเกษตรกร เกษตรกรก็ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี แต่เมื่อโครงการสิ้นสุด เกษตรกรก็จะเลิกใช้วัคซีนทันที โดยให้เหตุผลที่แตกต่างกันไป มีเพียงกลุ่มผู้ที่เลี้ยงไก่ชนที่แสวงหารูปแบบและวิธีการต่างๆ เข้ามาเพื่อพัฒนาไก่ชนของตนเอง แสดงว่ารูปแบบการส่งเสริมการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของภาครัฐที่ผ่านมาไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากเทคโนโลยีที่ไปส่งเสริมไม่เข้ากับบริบทในระบบเกษตรและสภาพการดำเนินชีวิตของเกษตรกรและเป็นการดำเนินงานเชิงประชานิยมเพราะหาไม่ได้ค้ำประกันถึงการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรทั้งระบบครัวเรือน อย่างไรก็ตาม ทางราชการก็ยังมีส่งเสริมและสนับสนุนในรูปแบบเดิมเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน และผลการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า ระบบการเลี้ยงไก่พื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความเสถียรภาพเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้พิจารณาได้จากความสำคัญของไก่พื้นเมืองที่ยังคงมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ตลอดจนความเชื่อของคนในชุมชน (กนก, 2528. พงษ์ชาญ, 2525 และ วิโรจน์, 2530)

สาเหตุที่เกษตรกรไม่ยอมรับเทคโนโลยีหรือวิชาการต่างๆ ที่เข้ามา เมื่อพิจารณาถึงความสำคัญ ของอาชีพและการสืบทอดเลี้ยงของเกษตรกร พบว่า ไร่พื้นเมืองแม้จะมีความสำคัญในด้านประเพณีและวิถี ชีวิตของคนในครอบครัวและชุมชน หากมองในแง่เศรษฐกิจของครัวเรือนแล้ว ไร่มีใช้แหล่งรายได้ หลักของครัวเรือน แหล่งรายได้หลักจะมาจากการประกอบอาชีพการเกษตรและนอกภาคการเกษตร หากพิจารณาสัตว์เศรษฐกิจที่เลี้ยงในครัวเรือน ไร่มีมูลค่าต่อตัวน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับวัว/ควาย เกษตรกรจึงให้ความสำคัญของไร่พื้นเมืองเป็นอันดับสุดท้าย การเลี้ยงไร่พื้นเมืองจึงเป็นส่วนประกอบ หนึ่งในระบบการเกษตรของเกษตรกร มีการผสมผสานระหว่างการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เท่านั้น อีกทั้ง อาชีพของเกษตรกรมีความหลากหลายและทับซ้อนเป็นอย่างยิ่ง และความสำคัญของสัตว์เลี้ยง เกษตรกรมุ่งเน้นไปที่สัตว์ใหญ่โดยเฉพาะวัวและควายเป็นสำคัญ ดังนั้นเวลาและ/หรือแรงงานส่วนใหญ่ ของเกษตรกรจึงให้ความสำคัญกับการประกอบอาชีพ และการเลี้ยงสัตว์ใหญ่ ส่งผลให้ความสำคัญของ ไร่พื้นเมืองนั้นอยู่ในอันดับท้าย อีกประการหนึ่ง ผลการศึกษาพบว่า เมื่อจำนวนไร่พื้นเมืองของ เกษตรกรเพิ่มมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อสัดส่วนของข้าวสารและข้าวเปลือกของเกษตรกร จึงเป็น ประเด็นให้เกษตรกรไม่สามารถเลี้ยงไร่พื้นเมืองเป็นจำนวนมากๆ ได้ ถึงแม้จะมีความต้องการหรือ โอกาสที่สามารถพัฒนาเป็นอาชีพที่สร้างรายได้เป็นอย่างดี

สำหรับการระบาดของโรคไร่ เกษตรกรเองมีความรู้ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษและ ประสบการณ์ถึงช่วงของการเกิดโรคระบาด (สุมาลี, 2532 และภัทรพงษ์, 2548) แม้กระทั่งปริมาณของ ไร่พื้นเมืองที่เหมาะสมในการเลี้ยง หากเลี้ยงไร่พื้นเมืองจำนวนมากเกินไปมีโอกาสเสี่ยงสูงที่จะเกิดโรค ระบาด ถึงมีการป้องกัน ส่งเสริม/สนับสนุนการใช้วัคซีน แต่เกษตรกรไม่ได้ให้ความสำคัญหรือยอมรับ เพียงอย่างใด สาเหตุเนื่องมาจากปัญหาของวัคซีนเอง และความสะดวกใช้วัคซีนของเกษตรกร แม้ว่าจะ เกิดโรคระบาด เกษตรกรก็ไม่ได้รับผลกระทบมากนักเพราะไร่พื้นเมืองสามารถเพิ่มจำนวนคืนมาได้ อย่างรวดเร็ว ภายหลังเกิดโรคระบาดเกษตรกรมักจะเก็บไร่ที่รอดตายไว้เป็นพ่อแม่พันธุ์ต่อไป ส่งผลให้ เกษตรกรไม่มีความกังวลใจในส่วนของโรคระบาด เนื่องจากยอมรับว่าเป็นเรื่องธรรมชาติของไร่ พื้นเมือง ดังนั้นการส่งเสริมดังกล่าวจึงไม่ได้รับการตอบสนองจากเกษตรกร

การส่งเสริมการเลี้ยงไร่พื้นเมืองในเกษตรกรรายย่อยที่ผ่านมาไม่ประสบผลสำเร็จด้วยเหตุ ปัจจัยหลายประการดังที่กล่าวในเบื้องต้น ในอนาคต หากจะคงมีการส่งเสริมการเลี้ยงไร่พื้นเมืองต่อไป จำเป็นอย่างยิ่งที่ภาครัฐต้องมีการปรับแนวคิดการทำงานกับเกษตรกร แผนการดำเนินงานขององค์กร บบบาทและการทำงานของเจ้าหน้าที่ อาทิ การรับฟังและเรียนรู้ร่วมกันกับเกษตรกร พิจารณา และศึกษา ความซับซ้อนของกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน หากไม่มีการปรับแนวคิดและกระบวนการ ดังกล่าว อาจมีผลต่อการดำเนินงานไม่บรรลุวัตถุประสงค์ เช่นดังที่ผ่านมา และก่อให้เกิดพฤติกรรมอัน

ไม่พึงประสงค์ของเกษตรกรคือ การพึ่งพา เนื่องจากเมื่อหน่วยงานหรือเจ้าหน้าที่ลงไปทำงานในพื้นที่ คณะวิจัยมักพบคำถามหนึ่งที่ว่า “ลงมานี้มีอะไรมาให้ไหม” คำถามนี้สะท้อนให้เห็นถึงผลพวงจากการส่งเสริมของเจ้าหน้าที่เองที่เป็นเพียงผู้ให้ แต่ยังขาดความเข้าใจกับสภาพที่เกิดขึ้นในสังคม และชุมชนนั้นๆ การส่งเสริมที่ไม่ได้ผลเช่นนี้ด้วยปัจจัย/สาเหตุที่กล่าวมา การส่งเสริมควรพิจารณาเรื่องกลุ่มเป้าหมายให้ดีกว่าเหมาะสมหรือไม่ หากกระบวนการส่งเสริมยังไม่เปลี่ยนกลุ่มเป้าหมาย ยังคงดำเนินการเช่นเดิมก็จะเกิดผลเช่นเดิม จึงควรยุติการทำงานรูปแบบนี้เพื่อประหยัดงบประมาณและทรัพยากรอื่นๆ บทเรียนนี้ควรนำมาใช้ในการกลั่นกรองนโยบายกระบวนการส่งเสริมการเลี้ยงไก่พื้นเมืองด้วย

โอกาส และแนวทางการพัฒนา

การส่งเสริมและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเลี้ยงไก่พื้นเมืองสู่เกษตรกรรายย่อย แม้บทเรียนที่ผ่านมาพบว่ามีไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร อย่างไรก็ตาม ควรมีการศึกษาที่มุ่งเน้นสร้างองค์ความรู้พื้นฐานในด้านชีววิทยาไก่พื้นเมืองให้มากขึ้น อาทิ การศึกษาสายพันธุ์กรรมไก่พื้นเมือง เป็นต้น

ภายใต้ความล้มเหลวจากการส่งเสริมนี้ยังมีเกษตรกรรายย่อยบางรายที่อาจมีศักยภาพในการเพิ่มการผลิต คือ เกษตรกรที่แยกครัวเรือนออกจากชุมชน แล้วหันมาทำเกษตรผสมผสาน บางรายก็มีการขยายจำนวนไก่พื้นเมืองจำนวนมากขึ้น แต่อยู่กระจายตามพื้นที่ต่างๆ อย่างไรก็ตาม การส่งเสริมควรศึกษาเงื่อนไขและข้อจำกัดอย่างชัดเจนก่อน

จากการทบทวนวรรณกรรมและตรวจเอกสารพบว่า งานที่มีการพัฒนาและถ่ายทอดลงไปสู่เกษตรกรเป็นไปในลักษณะเฉพาะของนักวิจัยหรือนักวิชาการลงไปทำงานกับชุมชน โดยลืมนึกถึงปัจจัยหลายๆ ด้าน และเป็นในลักษณะการทดลองแบบสำเร็จรูป กล่าวคือ นักวิชาการที่เชื่อว่าวิธีการและความรู้ของตนเองนั้นถูกต้อง แล้วก็ได้นำสิ่งเหล่านั้นลงไปชุมชน และท้ายที่สุดกลับพบว่า สิ่งเหล่านั้นไม่ได้รับการตอบรับ และ/หรือ ต้องการของเกษตรกรเลย

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในชุมชนเองยังเป็นข้อจำกัดในการส่งเสริมและพัฒนาการเลี้ยงไก่พื้นเมือง กล่าวคือ ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของการประกอบอาชีพ และการขยายตัวของครัวเรือนและการปรับรูปแบบที่อยู่อาศัยที่เพิ่มสูงขึ้น ส่งผลให้พื้นที่ภายในหมู่บ้านลดลง หากเลี้ยงไก่พื้นเมืองมากก็มีกระทบต่อความสัมพันธ์ในชุมชนคือ ไก่พื้นเมืองไปรบกวนเพื่อนบ้านทำให้การเลี้ยงไก่พื้นเมืองยากลำบากมากขึ้น และในอดีตมีการนำไก่ไปเลี้ยงที่เลี้ยงนาในช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยว (วิโรจน์, 2530) แต่ปัจจุบันนี้ระบบนี้ได้หายไปจากชุมชนแล้ว เหลือเพียงแต่เกษตรกรบางรายที่แยกตัวออกไปอยู่ที่สวนหรือนา แล้วนำไก่พื้นเมือง ไปเลี้ยงที่นา และ/หรือสวน

จากบทเรียนที่ผ่านมาพบว่า เหตุผลหนึ่งที่มีผลต่อการส่งเสริมที่สูญเปล่านี้คือ การใช้นโยบายส่งเสริมแบบอุปถัมภ์และเชิงประชานิยมของเจ้าหน้าที่ระดับสูงของหน่วยงาน และขาดการรับฟังความคิดเห็นของเกษตรกร และบทบาทงานวิจัยที่เป็นแนวทางการทำงานในหลายงานวิจัย ส่งผลให้การส่งเสริมหรือการพัฒนาเป็นไปในลักษณะซ้ำซ้อน พร้อมทั้งขาดความต่อเนื่องของเจ้าหน้าที่ดำเนินงาน

ดังนั้นในด้านการส่งเสริม และพัฒนาการเลี้ยงไก่ค่อมไปควรมุ่งเน้นไปในลักษณะเฉพาะกรณี (Special Case) เนื่องจากบทเรียนที่ผ่านมา มีการดำเนินการสร้างกลุ่มและแบบอุปถัมภ์ แต่ก็ยังไม่บรรลุผล แต่ในทางกลับกันมีเกษตรกรบางรายที่แยกตัวออกไปดำเนินการเลี้ยงไก่พื้นเมืองประกอบกับการดำเนินกิจกรรมในด้านเกษตรไปในลักษณะการผสมผสานกับมีการขยายการเลี้ยงไก่พื้นเมืองเพิ่มขึ้นแม้ไม่ได้รับการส่งเสริม หรือถ่ายทอดเทคโนโลยีด้านการเลี้ยงไก่พื้นเมืองเลยก็ตาม ซึ่งเกษตรกรเหล่านี้เจ้าหน้าที่หรือนักวิชาการควรให้ความสนใจเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเข้าใจแนวคิดและแนวทางปฏิบัติ และเป็นกลุ่มที่เหมาะสมที่ส่งเสริม และสนับสนุนในลำดับต่อไป นโยบายและการส่งเสริมแบบเดิมๆ ที่ผ่านมามีการทบทวนหรือยุติเพื่อลดการสูญเสียเชิงทรัพยากร โดยไม่ให้เกิดผล